

R.B. Prud'homme van Reine

Paerlen op de kroon der Gallerij

De schilderijen van de zeventiende-eeuwse zeeofficierenfamilie Van Nes in het Rijksmuseum

Tot de eerste aankopen ten behoeve van de 'Nationale Konst-Gallerij', de voorloper van het Rijksmuseum, behoorde een in 1800 verworven collectie van zes schilderijen die oorspronkelijk afkomstig waren uit het bezit van de zeventiende-eeuwse zeeofficieren Aert en Jan van Nes. Het betrof de portretten van de genoemde vlootvoogden en hun echtgenotes, respectievelijk door Bartholomeus van der Helst en Ludolf de Jongh, een portret van een jongetje, genaamd het 'Zoontje van den Admiraal Van Nes', door François Verwilt en een voorstelling door Lieve Verschuier van het kielhalen van, volgens overlevering, de chirurgijn van Jan van Nes.¹

Bij de aanschaf voorspelde de inspecteur van de Konst-Gallerij Cornelis Sebille Roos enthousiast: *zij zullen paerlen op de kroon der Gallerij zijn.*² Daarin heeft hij gelijk gekregen. Zowel in de Nationale Konst-Gallerij in het Huis ten Bosch te 's-Gravenhage als in het Koninklijk Museum in het Trippenhuis te Amsterdam en het in 1885 geopende nieuwe gebouw van het Rijksmuseum aan de Stadhouderskade, waren de portretten van de gebroeders Van Nes en hun echtgenotes blikvangers die blijkens reisjournalen door velen werden bewonderd. Zo wees Vincent van Gogh zijn broer Theo in een brief speciaal op een van de Van Nes-portretten door Bartholomeus van der Helst, die in zijn tijd Rembrandts Staalmeesters flankeerden.³

Ook nu nog hebben de beeltenissen van Aert en Jan van Nes en hun echtgenotes een cen-

trale plaats in de met admiraalsportretten gevulde zaal van de afdeling Nederlandse Geschiedenis. De twee andere schilderijen uit dezelfde aankoop, het portret van het jongetje en de voorstelling van het kielhalen, hangen tegenwoordig respectievelijk in de studiecollectie en in een van de museumzalen gewijd aan de Nederlandse zeventiende-eeuwse schilderkunst. De identificatie van het schilderij door Verschuier is, zoals verderop zal blijken, uiterst twijfelachtig. Het portret door Verwilt werd veelal gezien als dat van een zoon van Aert van Nes, op basis van de opgave gedaan door de laatste particuliere eigenaar van het schilderij. Deze veronderstelling kan van de hand worden gewezen aangezien Aert van Nes in 1669 nog geen zoon had. Zijn eerste zoon werd in 1673 of begin 1674 geboren. Het jongetje kan dankzij tot nu toe onbekende gegevens uit het oud-notarieel archief van Rotterdam worden geïdentificeerd als Jan van Nes jr., zoon van Jan van Nes sr.

Met uitzondering van een kort artikel uit 1934 over de herkomst van de portretten door de Rotterdamse gemeentearchivaris E. Wiersum, is in de literatuur nooit afzonderlijk aandacht aan de zes buitengewoon fraaie schilderijen besteed.⁴ Het leek derhalve een goed idee nieuw bronnenonderzoek te doen naar deze oude 'parels' van het Rijksmuseum.

Afb. 1. Abraham Blooteling naar Ludolf de Jongh, Portret van Aert van Nes. Ets, 435 × 345 mm. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

MANHAFTE ZEEHELT AERT VAN NES. L. ADMIRAAL VAN HOLLANT EN WESTVRIESLAND RESORTEERENDE onder het Edele mogende Collegie der Admirallijet van de Maas.

Die Admirael van Nes in plaetse van een leeren.
 Nes heeft laerdichheit de Vrouw de Dapperheid
 Dese he gemaect een vreeschaap de Zee, het Boelst.
 Dwaant, lichaem over de wester, de zee van
 En wie den, het daz stels niet sijn die de zee.
 de Jongh Jansse

Hijf zyne wandren in zee veel goede gedaan.
 Jan zee veel, Wel, betoont, in eenen vreeschaap
 Met veel volken, het, in de zee van de zee.
 Maar daz de, van zee van de zee, van zee van de zee.
 Welk oft daz daz, het, den, van de zee, van de zee.
 de Jongh Jansse

Ontstaansgeschiedenis van de portretten

Aert en Jan van Nes behoorden tot een befaamd Rotterdams zeeofficierengeslacht uit de zeventiende eeuw.⁵ Maar liefst acht telgen uit de familie vonden emplooi bij de marine. Enkel van hen droegen de bijnaam 'Boer Jaap' (al dan niet voorzien van de toevoeging 'Oude' of 'Jonge'). Dit lijkt te wijzen op een herkomst uit de boerenstand, wellicht was de stamvader van de familie als boer werkzaam in de omgeving van het dorpje Nes. Het oudst bekende familielid is Jacob Jansen van Nes, kapitein-ter-zee in het begin van de zeventiende eeuw. Hij had twee gelijknamige zoons, Jan Jacobse van Nes de Oude en de Jonge, beiden kapitein-ter-zee in het midden van de zeventiende eeuw. Laatstgenoemde kreeg zeven kinderen, van wie enkele al op jeugdige leeftijd overleden. Drie van zijn zoons gingen ook naar zee: Aert Jansse, Jan Jansse en Cornelis Jansse. Zij brachten het respectievelijk tot luitenant-admiraal, vice-

admiraal en luitenant-ter-zee. Over de schilderijen van de twee oudste zoons, Aert en Jan, handelt dit artikel.

Aert van Nes (1626–1693) is verreweg het bekendste lid van het geslacht.⁶ Na zich te hebben onderscheiden in de zeeslagen van de Eerste Engelse Oorlog (1652–1654) en tijdens expedities naar Portugal en de Sont, werd hij in 1662 schout-bij-nacht. Als zodanig voer hij onder Michiel Adriaensz. de Ruyter uit op expedities naar de Middellandse Zee, de westkust van Afrika en het Caraïbisch gebied. In 1665 werd hij benoemd tot vice-admiraal en een jaar later bereikte hij de hoogste officiersrang, die van luitenant-admiraal. Tijdens de Tweede en Derde Engelse Oorlog (1665–1667 en 1672–1674) speelde hij in alle grote zeeslagen een belangrijke rol. In de bekende zeventiende-eeuwse biografie van Michiel de Ruyter door Gerard Brandt wordt hij uitvoerig om zijn dapperheid geprezen en beschreven als belangrijkste wapenbroeder van de opperbevelhebber, als een zeeofficier die hem altijd trouw was en nooit van zijn zijde week.⁷ Tijdens de Vierdaagse Zeeslag in juni 1666 nam Van Nes geruime tijd De Ruyters plaats in als opperbevelhebber toen deze buiten het strijdgewoel zijn zwaar gehavende schip moest laten repareren. Tijdens een ziekte van De Ruyter in het najaar van 1666 verving Van Nes hem bovendien als opperbevelhebber voor de duur van één expeditie. Na afloop van de Derde Engelse Oorlog trok Aert van Nes zich om niet geheel duidelijke redenen voor goed aan land terug. Wellicht had het te maken met de benoeming van Cornelis Tromp tot opvolger van De Ruyter als luitenant-admiraal-generaal in 1676. Van Nes kon het niet goed met Tromp vinden. Tot 1692 bleef Van Nes formeel in functie als luitenant-admiraal; tot aan zijn overlijden, in het daaropvolgende jaar, behield hij zijn inkomen als zodanig.

Jan van Nes (1631–1680) is minder bekend geworden dan zijn broer Aert, maar was eveneens bijzonder actief als zeeofficier. In de jaren vijftig van de zeventiende eeuw voer hij op diverse konvooitochten mee als kapitein. Ook nam hij in 1658 deel aan de tegen de Zweden geleverde slag in de Sont. In 1664/5

Afb. 2. Ludolf de Jongh, Portret van Jan van Nes. Olieverf op doek, 111,5 × 88,5 cm. Gesigneerd en gedateerd L.D. Jongh Ao 1666. Rijksmuseum, Amsterdam.

was hij net als zijn broer aanwezig bij De Ruyters expeditie naar de Middellandse Zee, de westkust van Afrika en de Antillen. Vier jaar na zijn oudere broer, in 1666, werd hij verheven tot schout-bij-nacht. Ook Jan van Nes onderscheidde zich in alle grote zeeslagen van de Tweede en Derde Engelse Oorlog. Na afloop daarvan, eind 1673, ontving hij zijn benoeming tot vice-admiraal. Anders dan Aert bleef hij ook na de Engelse Oorlogen actief. In 1677 voer hij onder Cornelis Tromp naar Deense wateren, waar tegen de Zweden werd gestreden. Het volgende jaar bracht hij als bevelhebber van een eskader oorlogsschepen een Oostindische retourvloot van voor Noorwegen behouden in zijn vaderland terug. In 1680 overleed hij.

Het eerste ons bekende portret van Aert van Nes werd in de eerste helft van de jaren zestig van de zeventiende eeuw vervaardigd door de in zijn woonplaats Rotterdam werkzame Ludolf de Jongh (1616–1679).⁸ De

Jongh was geen verrassende keuze: hij stond in die tijd hoog aangeschreven als portretschilder van de Rotterdamse elite. Hij was een veelzijdig kunstenaar, die verder onder meer interieurstukken, stadsgezichten en landschappen met jachtpartijen vervaardigde. De Jongh beeldde Aert van Nes af geheel volgens de toen heersende conventies bij het portretteren van hoge zeeofficieren. Het schilderij zelf is thans alleen bekend door de ets die Abraham Blooteling ernaar vervaardigde (afb. 1).⁹ De vlootvoogd werd tot aan de heup geportretteerd, gekleed in een zwarte officiersjas met brede bandelier, voorzien van een sabel, met de rechterhand steunend op een stok (in plaats van de commandostaf die alleen opperbevelhebbers voerden). Hij maakt zich breed doordat de linkerhand in de heup is geplaatst. In het verschiet is een zeeslag weergegeven. Kenmerkend voor de portretten door Ludolf de Jongh zijn de handschoenen zoals hij die Van Nes in de linkerhand gaf.

Tot op heden werd naar aanleiding van het opschrift van de prent, waarin Van Nes luitenant-admiraal wordt genoemd, verondersteld dat het portret uit ongeveer 1667 stamt. Daarbij is echter niet gedacht aan de mogelijkheid dat de prent tijdens of na afloop van de Tweede Engelse Oorlog is vervaardigd naar een enkele jaren oudere schilderij, misschien uit noodzaak omdat geen recenter portret voorhanden was. Van Nes voert immers niet de commandostaf waarmee hij na 1665 zou zijn afgebeeld. Wellicht liet Van Nes het portret door Ludolf de Jongh schilderen naar aanleiding van zijn benoeming tot schout-bij-nacht in maart 1662. Daarmee trad hij toe tot het selecte corps vlagofficieren; bovendien beschikte hij vanaf dat moment over een vast inkomen van f 100 per maand (afgezien van andere, incidentele inkomsten tijdens expedities zoals buitgeld en tafelgeld). Het bericht van zijn bevordering bereikte Van Nes in de Middellandse Zee, maar medio 1662 thuisgekomen bracht hij verscheidene maanden aan land door. In deze tijd kan het portret zijn vervaardigd. Nadat Aert van Nes in 1668 een nieuw portret van zichzelf en ook van Geertruida den Dubbelde, met wie hij op 29 januari 1665

Afb. 3. Ludolf de Jongh, Portret van Aletta van Ravensberg. Olieverf op doek, 111,5 × 88,5 cm. Gesigneerd en gedateerd L.D. Jongh f 1668. Rijksmuseum, Amsterdam.

was getrouwd, door Bartholomeus van der Helst had laten schilderen, stelde hij kennelijk geen hoge prijs meer op het oude door Ludolf de Jongh. In tegenstelling tot de portretten uit 1668 wordt het niet genoemd in zijn testament.¹⁰ Mogelijk heeft hij het oude portret in later jaren aan een familielid of kennis geschonken. Het kan natuurlijk ook door een ons onbekende oorzaak verloren zijn gegaan.

Jan van Nes werd op 24 februari 1666 tot schout-bij-nacht verheven. Nog datzelfde jaar liet hij zijn portret schilderen (afb. 2). Hij moet hebben geposeerd in het vroege voorjaar of in het najaar, want tussen mei en oktober was hij actief op de oorlogsvloot. Die zomer nam hij deel aan de Vierdaagse en Tweedaagse Zeeslag tegen de Engelsen. Jan van Nes liet zich net als zijn broer portretteren door Ludolf de Jongh.¹¹ De wijze waarop zijn beeltenis werd vastgelegd lijkt veel op die van Aert. Het werd eveneens een kniestuk met rechts een doorkijkje naar schepen op

zee. Dat geen zeeslag werd afgebeeld zou erop kunnen wijzen dat het schilderij, in ieder geval het ontwerp ervoor, reeds vóór de Vierdaagse Zeeslag in juni 1666 gereed was. Net als zijn broer draagt Jan handschoenen in zijn linkerhand, heeft hij zijn rechterhand in de heup geplaatst en draagt hij een brede bandelier en een sabel met fraai versierd gevest aan zijn zijde. Zijn kleding komt eveneens overeen met die op het portret van zijn broer. Alleen draagt Jan van Nes zijn in grijze tonen geschilderde officiersjas wat zwieriger: de knopen zijn los en hij heeft een losse mantel omgeslagen. De invloed van de meer barokke portretten van Bartholomeus van der Helst, die De Jongh stellig heeft gekend, doet zich hier duidelijk gelden. Het portret van Aletta van Ravensberg (1635–1677), een kasteleinsdochter met wie Jan van Nes in 1660 was getrouwd, werd door Ludolf de Jongh in 1668 voltooid (afb. 3). Het is een typische pendant. Aletta staat net als haar man in fraaie kledij en een verheven pose voor een ballustrade, die ervoor zorgt dat het de beschouwer onmiddellijk duidelijk is dat de portretten bij elkaar horen. De achtergrond van haar portret is echter niet voorzien van een zee met schepen, maar toont een netjes ingerichte tuin waarin een tuinman aan het werk is, ongetwijfeld symbolisch voor de vrouw als bestierder van de huishouding.

Toen Aert van Nes in het najaar van 1667 als luitenant-admiraal terugkeerde uit de voor hem zeer succesvol verlopen Tweede Engelse Oorlog zal hij het portret van zijn broer hebben aanschouwd en hebben gehoord over het portret in wording van diens echtgenote. Hij moet toen het besluit hebben genomen zijn broer de loef af te steken door nog fraaiere portretten te laten maken van zichzelf en zijn echtgenote Geertruida den Dubbelde (1647–1684). Aert van Nes beschikte als zeeofficier van de hoogste rang over ruime financiële middelen: een vast salaris van f 300 per maand naast hoge incidentele inkomsten, bijvoorbeeld buitgeld uit de Tweede Engelse Oorlog.¹² Teken van zijn welstand in die dagen was de aankoop van het patriciërshuis het 'Keizershof' aan de Spaanse Kade te Rotterdam voor f 15.150, een aanzienlijk

Afb. 4. Bartholomeus van der Helst, Portret van Aert van Nes. Olieverf op doek, 139 × 125 cm. Gesigneerd en gedateerd B. van der Helst 1668. De zeeslag op de achtergrond door Ludolf Bakhuysen. Rijksmuseum, Amsterdam.

bedrag.¹³ In deze ruime behuizing, die hij met zijn kersverse echtgenote betrok, was volop ruimte voor grote schilderijen. Het besluit kostbare portretten van zichzelf en zijn vrouw te laten vervaardigen, zal hem derhalve niet zwaar zijn gevallen. Na afloop van de Tweede Engelse Oorlog, in 1668, hadden zij tijd om te poseren.

Als schilder koos Aert van Nes de Amsterdamse portrettist Bartholomeus van der

Helst (1613–1670). Voor een welgesteld man was dat bepaald geen verwonderlijke keuze. Van der Helst behoorde op zijn terrein tot de absolute top. Een lange reeks portretten van voornamelijk gezagsdragers, vervaardigd in de jaren vijftig en zestig van de zeventiende eeuw, had hem wijd en zijd een grote faam bezorgd.¹⁴ Ook had hij al eerder vlootvoogden geportretteerd. In 1657 had hij de Amsterdamse schout-bij-nacht Gideon de

Afb. 5. Bartholomeus van der Helst, *Portret van Geertruida den Dubbelde*. Olieverf op doek, 139 × 125 cm. Gesigneerd en gedateerd B. van der Helst 1668. De haven met oorlogsschepen op de achtergrond door Ludolf Bakhuisen. Rijksmuseum, Amsterdam.

Wildt geschilderd, omstreeks 1660 de Rotterdamse vice-admiraal Egbert Meeuwsz. Kortenaer.¹⁵ Laatstgenoemde moet voor Aert van Nes een lichtend voorbeeld zijn geweest. Hij had onder Kortenaer gevaren en was hem opgevolgd als luitenant-admiraal van de Rotterdamse Admiraliteit na diens sneuvelen in de slag bij Lowestoft in 1665. Bartholomeus van der Helst maakte buitengewoon zwierige, rijke portretten van Aert

van Nes en Geertruida den Dubbelde.¹⁶ Naar wordt aangenomen liet hij de zee en schepen op de achtergrond van beide portretten schilderen door een specialist op dit terrein, Ludolf Bakhuisen (1631–1708). De pendants zijn levensgrote kniestukken. Aert van Nes staat driekwart naar links gewend, met zijn hoofd enigszins naar links (afb. 4). Zijn opgeheven linkerhand maakt, ter hoogte van het hoofd, een wijzende beweging. In zijn

omlaag gehouden rechterhand heeft hij een commandostaf. Hij draagt een witte platte kraag met een brede kantzoom, een zwarte officiersjas met korte mouwen, witte hands-mouwpoffen en daaronder een goudbruin vest. Hij heeft een brede goudgestikte bandelier om. Rechts op de voorgrond staat een tafel met een inktstel en geografische kaarten. Daarachter is in het verschiep een zeeslag te zien. Links komt een jongen met een brief aangelopen bij een globe, daarachter hangt een groenig blauwgrijze draperie. Geertruida den Dubbelde is naar links gewend, houdt de linkerhand in de zijde en strekt de rechterhand geopend naar voren (afb. 5). Zij staat naast een muur en voor een boom. Zij draagt een platte kanten schouderkraag, witte mouwpoffen met kanten lubben, parels om de hals, armen en in het haar, een zwart keurslijf met halve mouwen waaraan zwarte kanten hangen en een zwarte rok met kant. Achter een ballustrade links op de achtergrond is een kade met volk te zien dat mensen in een sloep uitzwaait en daarachter een riviergezicht met schepen. Aan de overzijde van het water valt een stad te onderscheiden met een grote kerk, ongetwijfeld de Rotterdamse Laurenskerk.

Aldus portretteerde Van der Helst de zeeheld en zijn echtgenote met een gepaste achtergrond. Een woelige zee met zeeslag voor de vlootvoogd, een kalme zee met afscheid nemende mensen voor de vrouw die de verantwoording had voor het huishouden. De gebaren die Van der Helst hen meegaf geven de portretten een grote dynamiek. Buitenlandse veldheers- en zeeofficiersportretten kunnen hem hiertoe als voorbeeld hebben gediend. Op een portret van de eveneens Rotterdamse vice-admiraal Johan de Liefde uit 1668 gebruikte Van der Helst soortgelijke gebaren om dit effect te bereiken (afb. 6).¹⁷ Hij beeldde De Liefde af met in de hooggeheven rechterhand de commandostaf en de linkerhand met gespreide vingers strekkend naar de golven van de zee op de achtergrond. Met name het wijzende handgebaar van Aert van Nes heeft kunsthistorici altijd voor een raadsel gesteld. J.J. de Gelder, auteur van een biografie met oeuvercatalogus van Van der Helst uit 1921, houdt het erop dat de

Afb. 6 (boven). Bartholomeus van der Helst, Portret van Johan de Liefde. Olieverf op doek, 139 × 122 cm. Gesigneerd en gedateerd B. van der Helst 1668. De zeeslag op de achtergrond door Ludolf Bakhuysen. Rijksmuseum, Amsterdam.

armbeweging de indruk wil wekken dat Van Nes in een zeeslag op het punt staat weg te stormen om de overwinning te bevechten.¹⁸ E. de Jongh noemt het gebaar in een tentoonstellingscatalogus uit 1986 'uiterst ongevoon (en onbegrijpelijk)'.¹⁹ S.S. Dickey verwijst in een artikel uit 1990 naar de afbeelding van Constantia (de standvastigheid) op een Romeinse munt in een gelijksoortige pose.²⁰

Die laatste verklaring is nogal ver gezocht. Dergelijke verwijzingen zijn op geen enkel ander zeeheldenportret terug te vinden. Constantia is een van de mindere deugden die vooral voorkomt op renaissance-penningen en in de grafbeeldhouwkunst. Gaan wij na waarnaar Aert van Nes met zijn linkerhand wijst, dan wordt duidelijk dat zijn gebaar de aandacht vestigt op de brief die de jongen hem brengt. Ongetwijfeld komt deze met een belangrijk bericht, te denken valt aan Van Nes' benoeming tot luitenant-admiraal of tot opperbevelhebber van de vloot. De voorstelling van een jongen die een vlootvoogd een brief komt brengen is een oud motief, dat al voorkomt op een Venetiaans zeeofficiersportret door Jacopo Tintoretto (1518–1594) uit de tweede helft van de zestiende eeuw (afb. 7).²¹

De vraag blijft echter waarom Van der Helst voor de ongewone armbeweging koos op het portret van Van Nes. Het antwoord moet mijns inziens worden gezocht in een buitenlands officiersportret dat hem tot voorbeeld heeft gediend: de beeltenis van William Feilding, Earl of Denbigh door Anthony van Dyck (1599–1641) (afb. 8).²² De aan het Engelse hof werkzame Vlaamse schilder Van Dyck vervaardigde dit portret omstreeks 1633. Denbigh was behalve hofdignitaris, ook veldheer en vlootvoogd. Van der Helst zal dit portret of een van de copieën ervan hebben gekend, want de hierboven beschreven armbewegingen van Aert van Nes en Johan de Liefde lijken er alle van te zijn afgeleid. De wijzende handbeweging van de jongen rechts doet denken aan die van Aert van Nes, de hooggeheven rechterhand van Denbigh om zijn geweer is overeenkomstig met de handen van Van Nes en De Liefde om hun commandostaf en de gespreide, uit-

Afb. 7 (linksonder). Jacopo Tintoretto, Portret van Sebastiano Veniero. Olieverf op doek, 195 × 130 cm. Particuliere collectie.

Afb. 8. Anthony van Dyck, Portret van William Feilding, Earl of Denbigh. Olieverf op doek, 247,5 × 148,5 cm. National Gallery, Londen.

gestrekte vingers van Denbighs linkerhand lijken op die van De Liefde.

Aert van Nes moet bijzonder trots zijn geweest op de buitengewoon fraaie portretten door Van der Helst. Afgezien van de in opdracht van de admiraliteitscolleges geschilderde portretten van De Ruyter en enkele beeltenissen van de ijdele Cornelis Tromp, kennen zij hun weerga niet onder de talloze zeeofficiersportretten die in de zeventiende eeuw zijn vervaardigd. In later jaren heeft Aert van Nes voor zover bekend geen nieuwe portretten van zichzelf of zijn vrouw laten maken. Ook in het huis aan de Korte Hoogstraat te Rotterdam dat hij in mei 1675 kocht, kregen de schilderijen van Van der Helst ongetwijfeld een ereplaats.²³

De portretten van Jan van Nes en zijn echtgenote door Ludolf de Jongh hingen in hun

Afb. 9. François Verwilt, Portret van Jan van Nes jr. (1661–1681). Olieverf op doek, 114 × 92,5 cm. Gesig-neerd en gedateerd F. Verwilt 1669. Rijksmuseum, Amsterdam.

huis aan de Rotterdamse Nieuwe Haven.²⁴ In 1669 kwam er een derde portret bij. Jan van Nes liet in dat jaar de beeltenis schilderen van zijn gelijknamige zootje, in 1661 geboren en toen dus ongeveer acht jaar oud (afb. 9).²⁵ Maker was de in Rotterdam werkzame François Verwilt (1623–1691), een wat minder bekend, doch talentvol schilder van portretten, historiestukken en genretafere-len.²⁶ Het jongetje werd ten voeten uit afgebeeld op een tegelvloer voor een draperie, in fraaie kledij een buiging makend. Vanwege de sterke onderlinge overeenkomst lijkt het er haast op dat hij de officiersjas heeft aange-trokken waarin zijn oom Aert zich een jaar tevoren door Van der Helst had laten portretteren. Aan zijn zijde draagt Jan jr. een degen, in de linkerhand handschoenen en een wandelstok en in de rechter een hoed met veren. Links is op de achtergrond, net als op het portret van zijn moeder, een doorkijkje naar een tuin te zien. Verwilts schilderwijze doet hier denken aan het werk van Ludolf de Jongh. Een dergelijk zwierig resultaat heeft hij in andere portretten niet bereikt. Wellicht heeft Jan van Nes sr. hem hiertoe aange-spoord. Gezien het overeenkomende formaat was het stellig zijn bedoeling de beeltenis van zijn zootje bij de portretten door De Jongh te hangen.²⁷

Vererving

Jan van Nes sr. moet bijzonder op zijn zoon-tje gesteld zijn geweest dat hij hem reeds op zo jonge leeftijd liet vereeuwigen op een groot formaat doek, door een kundig portrettist. Blijkens de boedelinventaris opge-maakt na zijn overlijden op 31 mei 1680 hield hij ook van schilderijen en tekeningen.²⁸ Vermeld worden: *Drie teyckeningen van scheepen, Drie groote contrefaitsels, vier kleijne ditto geteykent met glas daervoor, Drie groote schilderijen in de zaal, Sevenendertig soo groot als kleijn, twee zeeprenten in lijsten, Twee kleijne prenten, Vier Admiraels-prenten in lijsten, Een groote kaart en Twee kleijne ditto*. De beide kinderen die Jan van Nes naliet (zijn vrouw was reeds drie jaar tevoren gestorven), Jan jr. en Elisabeth (gedoopt op 20 november 1674), waren nog minderjarig. Hun voogden Aert van Nes, Allard van

Ravensberg en Jacob den Dubbelde besloten alle schilderijen te verkopen op de bovenge-noemde *Drie groote contrefaitsels* na.²⁹ Onge-twijfeld waren dit de portretten van Jan van Nes sr., Aletta van Ravensberg en Jan jr. Zij werden voorlopig in bewaring gegeven aan dominee Jordanus van den Pavort, rector van de Latijnse school te Brielle. Deze was gehuwd met een tante van Jan jr., Cornelia van Nes (1630–1708).³⁰ Hij hing de schilde-rijen in zijn huis, de rectorswoning aan de Warmoesstraat (tegenwoordig Venkelstraat). Jan jr. moet tussen 28 april en 23 juni 1681 op ongeveer twintigjarige leeftijd plotseling zijn overleden. Op eerstgenoemde datum wordt hij namelijk nog wel genoemd in een akte van de voogden, op laatstgenoemde niet meer.³¹ Zijn naam komt niet voor in de Rot-terdamse begraafboeken en opmerkelijk genoeg is zijn lichaam ook niet bijgezet in het familiegraf in de Laurenskerk. Dit doet ver-moeden dat hij de familietraditie heeft hoog-gehouden, bij de marine emplooi heeft gevonden en door ziekte of ongeluk een zee-mansgraf heeft gekregen. De schilderijen zijn daardoor bij haar huwelijk met Dirk van der Hey in 1690 toegevallen aan Elisabeth van Nes, het laatst overgebleven familielid in rechte lijn. Pas negen jaar later werd zij meerderjarig, maar in het geval van een huwelijk op minderjarige leeftijd was het gebruikelijk dat een erfenis zo snel mogelijk werd afgehandeld.

Luitenant-admiraal Aert van Nes stierf zevenenzestig jaar oud op 14 september 1693, negen jaar na zijn echtgenote. In 1686 had hij zijn testament laten opmaken.³² Daarin bepaalde hij dat zijn portrettencollectie en twee schilderijen met zeeslagen (waaronder een als 'teijkeninge' aangeduid pentschilderij door Willem van de Velde) in de familie bewaard moesten blijven en niet mochten worden verkocht. Letterlijk liet hij de notaris optekenen: *uytgesondert dat tusschen sijn heer comparants kinderen, totdat sij alle vijftwintich jaeren oud of getrouwd sullen sijn, gemeen en onverdeeld sullen blijven alle de contrefejtsels, soo van hem heer comparant en van sijn overleden huysvrouw, als van de voorouders en vrenden van hem heer comparant en deselve sijne huysvrouw, de schilderije van de zeeslag*

van zijn heer comparants vader zaliger tegens ses Duynkerkers door De Vlieger gedaan ende de teijkeninge gedaan door Van der Velde van de zeeslag door hem heer comparant in de Sont gedaan. Begeerende hij heer comparant wel expresselijk dat de voorschreve contrefejtsels, schilderije en teijkeninge niet sullen werden verkocht, directelijk of indirectelijk in eenigerleij manieren, maar dat die alle, als zijn heer comparants kinderen alle vijfentwintich jaaren oud of getrouwd sullen sijn, tusschen sijn heer comparants kinderen, die desen testamente goedwilliglijk sullen naarkomen, en derselver afkomelingen bij representatie sullen werden gedeeld bij taxatie van eerlijke luyden hun dies verstaande, bij de voorschreven voochden daartoe te verkiesen.

Hoe graag Aert van Nes ook deze afbeeldingen uit zijn zeeofficierstijd en die van zijn vader voor zijn nageslacht wenste te behouden, verderop in zijn testament sprak hij de hoop uit dat zijn kinderen zijn carrière niet zouden navolgen: *dat de na te noemen voochden zijn hr. comp.ts kinderen (soo veel haar mogelijk sal wesen) sullen houden uyt den oorlog te water en te lande en van alle militaire diensten, en ter contrarie met alle mogelijke vercreege redenen trachten te disponeren tot voortsettinge van hare studiën of andere exercitiën. Ende in cas dies onaangesien sijn hr. comp.ts kinderen of yemand van hen, hun in dienst te water of te lande soude mogen komen te begeven, dat alsdan de voorsz. voochden deselve sullen trachten te disponeren om liever te water als te lande te dienen.*

Aert van Nes had zes kinderen van wie er twee al kort na de geboorte en drie andere op jeugdige leeftijd waren overleden.³³ De in 1684 geboren Willem was na 1716 de enig overgebleven nazaat. Hij was jarenlang advocaat te 's-Gravenhage, maar trad (gezien de inhoud van het testament van zijn vader ironisch genoeg) op latere leeftijd in dienst bij het leger. In 1748 werd hij als luitenant-kolonel van een regiment dragonders gepensioneerd. Hij overleed gehuwd doch kinderloos in 1755. De schilderijen moeten vanwege het ontbreken van verdere familie vervolgens zijn toegekomen aan de enig overgebleven kleinzoon van Jan van Nes sr., Jan van der Hey. Uit haar testament uit 1731 blijkt dat het Eli-

sabeth ter harte ging dat de familieschilderijen bij haar nazaten bleven: *Dat de schilderijen, specterende tot de familien, zoo van haer testatrice als van haer voornoemden man, mede niet verkogt maer wel verdeelt zullen mogen werden dog zoodanig dat bij overlijden van yder de voorsegde schilderijen, dewelke dezelve overlede onder zig sal hebben, zullen moeten komen op d'andere tot de laetste toe, als verstaende dat dezelve in haer familie tot de laetste toe zullen moeten blijven.*³⁴

In het midden van de 18e eeuw was Jan van der Hey (1698–1778) dus eigenaar van de familieportretten van beide takken van de familie Van Nes. Hij was een rijke Rotterdamse wijnkoper, die het bracht tot president-hoofdman van het gilde van wijnkooplieden. Tezelfdertijd was hij ook commies van de posterijen en markt- of veerschipper op Amsterdam. Om geld zat hij dus niet verlegen. Aangezien hij de naam Van der Hey droeg zullen de familieportretten Van Nes echter weinig voor hem hebben betekend. Tevens zal hij hebben beseft dat dit voor zijn nageslacht eens te meer zou gelden. Zeer aannemelijk is het dat Van der Hey de Van Nes-schilderijen reeds voor zijn dood in 1778 heeft verkocht of geschonken aan de hem goed bekende dominee Frans Munnikhuizen (1742–1820).

Munnikhuizen was dominee te Schiedam.³⁵ In 1770 trouwde hij op achtentwintigjarige leeftijd met een schatrijke zeventigjarige weduwe. Hij vertoonde zich daarna nauwelijks meer in Schiedam, maar betrok met zijn echtgenote een fraai huis aan de Oppert te Rotterdam. Zes jaar later stierf zijn bejaarde vrouw, de dominee gefortuneerd achterlatend. Onmiddellijk verkocht hij zijn stadswoning en betrok een buitenplaats in de buurt van Rotterdam (tegenwoordig Parklaan 5). Omstreeks deze tijd zou Munnikhuizen de Van Nes-portretten weleens in zijn bezit gekregen kunnen hebben. In 1784 hertrouwde hij, nu met een rijke vierenveertigjarige weduwe.

Aankoop voor de Konst-Gallerij

Munnikhuizen maakte in 1800 plannen voor een verhuizing naar Amsterdam. Gezien die verhuizing en de ongunstige financiële

Afb. 10. Lieve Verschuier, *Het kielhalen*, volgens overlevering van de scheepschirurgijn van Jan van Nes. Olieverf op doek, 106 × 159 cm. Gesigneerd L. Verschuier. Rijksmuseum, Amsterdam.

omstandigheden in de Bataafse Republiek (1795–1806) besloot hij te pogen de Van Nes-portretten voor een goede prijs van de hand te doen. Dit kwam de kunstmakelaar Cornelis Sebille Roos ter ore, die in zijn functie van inspecteur van de Konst-Gallerij, voorloper van het Rijksmuseum, druk bezig was belangrijke schilderijen in den lande op te kopen. De Gallerij was kort tevoren, op 31 mei 1800, geopend in het Huis ten Bosch te 's-Gravenhage.

Roos ging een kijkje nemen bij Munnikhuizen in Rotterdam en schreef op 22 september 1800 enthousiast aan Isaak Jan Alexander Gogel, die als agent van financiën van de Bataafse regering toestemming voor aankoop moest verlenen: *Daar de vermeerdering der luyster van de Konstgallerij mij zeer ter harte gaat, heb ik mij bij mijn laatste retour naar Rotterdam begeeven en aldaar bij den eigenaar der uitmundtende pourtretten van Van Nes vervoegd, om te zien of ik gemelde pourtretten tot een billijken prijs kon magtig*

worden; met veel moeyten kreeg ik hem tot een weezenlijk waardigen prijs van f 4000 voor de vijf hiernevens omschreevene schilderijen daar hij bevoorens meer als f 6000 voor vroeg. Ik heb naderhand per missive moeyte gedaan om hem op een prijs van drieduizend te doen komen en U Ed. dezelve alsdan aan te bieden, dan ik heb er het inliggende antwoord op bekomen.

*Indien U Ed. konde besluiten tot den prijs van f 4000 over te gaan, zouwde zulks den luyster der Gallerij werkelijk vermeerderen! en den toeloop niet wijng bevorderen, alzo de Van der Helst de fraayste zijn die er bekend zijn! en waarlijk f 4000 waardig.*³⁶

Kennelijk heeft Munnikhuizen in de volgende dagen aan Roos nog een concessie gedaan, want op 29 september kon laatstgenoemde Gogel de aankoop van zes schilderijen voor het bedrag van f 4000 melden. Het zesde schilderij, dat nu tezamen met de vijf portretten van de familie Van Nes werd aangekocht, was een werk van de Rotterdamse

Afb. 11. Ontvangstbewijs d.d. 13-11-1800 voor I.J.A. Gogel (abusievelijk 'G. Gogel' genoemd), agent van financiën van de Bataafse regering, afkomstig van dominee F. Munnikhuizen, de laatste particuliere eigenaar

Ontfangen van den Burger G. Gogel,
Agent van de Financien, de Somma van
Vier Duizend Guldens, voor Les Stücks Schild-
derijen, voorstellende de Portretten van den
Luitenant-Admiraal Aert van Nes en
Deszelfs Huisvrouw, door B. Van der Helst.
Dito van den Vice-Admiraal Jan van Nes
met Deszelfs Huisvrouw, door L. De Long;
Den Loon van Aert van Nes, door F. Verwilt;
En het Kielhaalen van Zeekeren Chirurgijn,
welke Jan van Nes vergeeven had, door
L. Verschuier.

J. Munnikhuizen
Rotterdam
den 13de Nov.
1800.

Legge f. 4000:—

kunstenaar en beeldsnijder bij de Admiraliteit Lieve Verschuier (ca. 1630–1686) (afb. 10). Munnikhuizen zelf omschreef de voorstelling op het door hem aan Gogel verstrekte ontvangstbewijs voor de f 4000 als: *Het kielhaalen van zeekeren chirurgijn, welke Jan van Nes vergeeven had* (afb. 11).³⁷ In de in 1801 door Roos samengestelde catalogus van de schilderijen in de Konst-Gallerij staat het iets uitvoeriger te boek als: *De executie van den chirurgijn op het schip van J. van Nes, over 't ingeeven van vergift aan zijn Admiraal op de Maas voor Rotterdam*.³⁸ Munnikhuizen schijnt Roos dus verteld te hebben dat het schilderij van Verschuier voorstelt het kielhaalen van de chirurgijn van Jan van Nes op de Maas voor Rotterdam, een veroordeling die

van de Van Nes-schilderijen. Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief Nassause Domeinraad, inv.nr. 9192-1.

de man ten deel zou zijn gevallen omdat hij had gepoogd zijn vice-admiraal te vergiften. Volgens Munnikhuizen had de chirurgijn deze straf opgelegd gekregen in plaats van de doodstraf omdat Van Nes hem had vergeven. Voorwaar een vreemd verhaal, te meer daar er niets over staat opgetekend in de geschiedboeken. Het is niet waarschijnlijk dat dit schilderij via de nazaten van Jan of Aert van Nes in het bezit van Munnikhuizen is gekomen. Het schilderijenbezit van Jan van Nes werd, met uitzondering van de besproken drie portretten, verkocht. Aert van Nes legde in zijn testament duidelijk vast welke schilderijen uit zijn bezit niet verkocht mochten worden en noemde het schilderij van Verschuier niet. Gezien de moeizaam verlopende onderhandelingen over de Van Nes-portretten mag bepaald niet worden uitgesloten dat Munnikhuizen dit schilderij aan de vijf andere heeft toegevoegd omdat hij het wel kwijt wilde. Vervolgens kan hij er een verhaal bij hebben verzonnen waardoor het werk bij de met de familie Van Nes verbonden schilderijen ging behoren. Bekijken wij de afbeelding van Verschuier nauwkeurig, dan is de conclusie onontkoombaar dat het afgebeelde oorlogsschip niet dat van Jan van Nes kan zijn.³⁹ Het kleine schip heeft ongeveer twintig stukken geschut, terwijl schout-bij-nacht en vice-admiraal Jan van Nes, evenals overigens zijn broer Aert, op grote schepen voer met meer dan zestig stukken geschut aan boord. Het op de spiegel afgebeelde wapen komt niet overeen met de naam van een oorlogsschip uit de jaren zestig en zeventig van de zeventiende eeuw, de tijd waarin dit werk moet zijn vervaardigd. Het is een fantasiewapen, wellicht aangebracht op verzoek van de opdrachtgever van het schilderij. Het schild is gedriedeeld en toont een gouden leeuw in een veld van goud (geel), een azuur (blauw) en een oranje veld. De toepassing van de kleur oranje in een wapen is ongebruikelijk. Oranje komt overigens opvallend vaak voor in de voorstelling. Onder het op diverse vaartuigen en aan land toestromende volk zijn zeer veel oranje mutsen te onderscheiden. De man van het echtpaar op het centraal afgebeelde scheepje, wellicht de opdrachtgever, draagt

een fel oranje mantel die duidelijk in het water weerspiegelt. Mede gezien de weergave van een statenjacht links achter het oorlogsschip zou die opdrachtgever wel eens een admiraliteitsfunctionaris kunnen zijn geweest, betrokken bij de rechtspraak op de oorlogsvloot.⁴⁰ De leider van de strafprocedures en de tenuitvoerlegging daarvan was de advocaat-fiscaal.⁴¹ Hij was de figuur om wie alles draaide waar het de marinejustitie betrof. Voor de gemiddelde advocaat-fiscaal zal een schilderij van dit formaat, 106 x 159 cm, niet direct binnen de financiële mogelijkheden hebben gelegen. De Rotterdamse Admiraliteit beschikte echter tussen 1673 en 1686 over een bijzondere advocaat-fiscaal: Johan Kievit, een prominent aanhanger van Oranje en enkele jaren burgemeester van de Maasstad.⁴² In 1666 was hij naar Engeland gevlucht, nadat een mede door hem beraamd komplot tegen het staatsgezinde bewind van raadpensionaris Johan de Witt aan het licht was gekomen. Ten tijde van de omwenteling in het Rampjaar 1672 had hij op glorieuze wijze zijn rentree gemaakt in Rotterdam. Hij was op een statenjacht op de Maas verschenen en onder gejuich van de bevolking en het losbranden van saluutschoten de stad binnengehaald. Een paar weken later hadden Kievit en zijn zwager luitenant-admiraal Cornelis Tromp goedkeurend toegezien hoe het gepeupel de gebroeders De Witt in Den Haag lynchte. Dankzij de invloed van Prins Willem III benoemden de Staten-Generaal Kievit tot advocaat-fiscaal van de Rotterdamse Admiraliteit. Voor wie het niet zo nauw nam met de moraal kon dat een lucratieve baan zijn, want de advocaat-fiscaal trad ook op als hoofd van de douane en als eiser tegen smokkelaars. Kievit verrijkte zich tijdens zijn dertienjarige bewind enorm door frauduleuze handelingen. Uiteindelijk liep het zo de spuigaten uit dat van staatswege een onderzoek tegen hem werd ingesteld, dat alles aan het licht bracht. Kievit werd zwaar beboet en uit het land verbannen. In 1678 had hij bij Rotterdam een 'speelhuis' (buitenverblijf) laten bouwen op de plaats van het afgebroken slot Honingen. Wellicht liet hij Verschuier hier-

voor het schilderij vervaardigen, als gecombineerde uitbeelding van zijn triomfantelijke terugkeer naar Rotterdam in 1672, de afrekening met de staatsgezinden en zijn functie als advocaat-fiscaal. Het lijkt dus niet noodzakelijk dat een specifieke historische gebeurtenis is weergegeven. Helaas kon geen boedelinventaris van het huis van Kievit worden gevonden, waardoor deze identificatie een veronderstelling moet blijven.

Hoe het zij, ook dit schilderij was achteraf bezien een aantrekkelijke aanwinst voor de Konst-Gallerij. Er zijn slechts zeer weinig contemporaine afbeeldingen van de tenuitvoerlegging van scheepsstraffen in de zeventiende eeuw bekend. Roos was dan ook geheel terecht verheugd toen hij op 29 september 1800 naar aanleiding van de aankoop aan Gogel schreef: *Het is mij bijzonder aangenaam, dat UEd. tot den inkoop der bewuste schilderijen zijt overgegaan, zij zullen paerlen op de kroon der Gallerij zijn. Na mijn verkoping van 8 Octob. zal ik mij naar Rotterdam begeeven, en alsdan met de schilderijen overkomen, heden schreef ik naar Rotterdam.*⁴³

Op 13 november 1800 ontving Munnikhuizen de overeengekomen f 4000 van Gogel. Roos droeg vervolgens zorg voor het transport van de zes schilderijen. Zij werden in twee grote kisten verpakt en per schip naar 's-Gravenhage vervoerd. De kosten van de kisten bedroegen 22 gulden en 16 stuivers, het frankeren en het naar en van het schip brengen 6 gulden en 4 stuivers.⁴⁴

De collectie-Van Nes behoorde tot de vroegste aankopen voor de Konst-Gallerij. Begin 1801 telde het museum in totaal nog maar tweehonderd schilderijen, voor het merendeel afkomstig uit stadhoudelijk bezit. De andere toen reeds aanwezige portretten van zeehelden waren Michiel de Ruyter door Ferdinand Bol, Egbert Kortenaer door Bartholomeus van der Helst, Adriaen Banckert door Hendrick Berckman en een anoniem portret van Witte de With. Alle waren kort tevoren aan de collectie toegevoegd.⁴⁵

De kwaliteit van de Van Nes-portretten was zo groot, dat zij door de jaren heen de aandacht zouden blijven trekken. Roos, de man aan wiens inspanningen de aankoop was te danken, was daar van het begin af aan van

overtuigd. In het woord vooraf van het manuscript van zijn schilderijencatalogus uit 1801 kondigde Roos nadrukkelijk aan dat hij had vermeden *om bij ieder schilderij de woorden meesterlijk, fraay, uitvoerig, teder enz. te plaatsen, doordien het genoeg is, met een enkel woord te zeggen, dat alle de schilderijen meerevendeels van de besten van die meesters zijn welke daarin gemeld worden, en voorts het oordeel aan de kundige beschouwers van dezelve over te laten*.⁴⁶ Toch kon hij het niet laten één keer een uitzondering te maken. Aan het portret van Aert van Nes voegde hij toe: *uitmuntend geschildert!*

Noten

¹ P.J.J. van Thiel e.a., *Alle schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam*, Amsterdam/Haarlem 1976, respectievelijk p. 269, inv.nrs. A 140 en A 141; p. 307, inv.nrs. A 196 en A 197; p. 577, inv.nr. A 450; p. 574, inv.nr. A 449.

² E.W. Moes en E. van Biema, *De Nationale Konst-Gallerij en het Koninklijk Museum. Bijdrage tot de geschiedenis van het Rijksmuseum*, Amsterdam 1909, p. 34.

³ P.J.J. van Thiel, 'Het Trippenhuys als Rijksmuseum', in: R. Meischke en H.E. Reeser (ed.), *Het Trippenhuys te Amsterdam*, Amsterdam/Oxford/New York 1983, pp. 213-277, met name p. 271.

⁴ E. Wiersum, 'De Van Nes-portretten in het Rijksmuseum te Amsterdam', *Oud-Holland* LI (1934), pp. 231-236.

⁵ De meest uitvoerige gedrukte genealogie van het geslacht Van Nes is N. Scheltema, 'De geslachten van Van Nes geseyt Boer Jaep en De Liefde (Groenrys)', in: J.H. Scheffer en F.D.O. Obreen, *Rotterdamsche Historiebladen*, Rotterdam 1869-1880, dl. III, pp. 415-495. Een beknoptere genealogie in J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, Haarlem 1858-1862 (2e druk), dl. 1, pp. 769-775.

⁶ Zie het afzonderlijke hoofdstuk gewijd aan Aert van Nes in J.C.M. Warnsinck, *Twaalf doorluchtige zeehelden*, Amsterdam 1941, pp. 127-138. Een recente biografische schets is: A. van der Moer, 'Aert Jansse van Nes (1626-1693)', *Marineblad* 103 (1993), pp. 490-498.

⁷ G. Brandt, *Leven en bedrijf van Michiel de Ruiter*, Amsterdam 1687.

⁸ R.E. Fleischer, *Ludolf de Jongh (1616-1679), painter of Rotterdam*, Doornspijk 1989, p. 31; R.E.O. Ekkart, 'Ludolf de Jongh, portretten van Jan van Nes en Aletta van Ravensberg, 1666 en 1668', in: N. Schadee (ed.), *Rotterdamse meesters uit de Gouden Eeuw*, Zwolle 1994, pp. 188-189.

⁹ F. Muller, *Beschrijvende catalogus van 7000 portretten*, Amsterdam 1853, p. 183, nr. 3825; F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish Engravings and Woodcuts ca. 1450-1700*, deel II, Amsterdam [s.a.], p. 183, nr. 34.

¹⁰ Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 976, fol. 275-277.

¹¹ Fleischer, *op. cit.* (noot 8), pp. 31-32; Ekkart, *op. cit.* (noot 8), pp. 188-189.

- ¹² Over het inkomen van de Nederlandse zeeofficier in de tweede helft van de zeventiende eeuw, zie: J.R. Bruijn, *The Dutch navy of the seventeenth and eighteenth centuries*, Columbia (S.C.) 1993, pp. 111–128.
- ¹³ Scheltema, *op. cit.* (noot 5), p. 445.
- ¹⁴ J.J. de Gelder, *Bartholomeus van der Helst*, Rotterdam 1921, pp. 82–99.
- ¹⁵ De Gelder, *op. cit.* (noot 14), pp. 94–96 en pp. 168 (nr. 97), 175–176 (nrs. 152–158).
- ¹⁶ De Gelder, *op. cit.* (noot 14), pp. 94–96 en pp. 170–171 (nrs. 109–110). Voor de kleding zie: J.H. der Kinderen-Besier, *Spelevaart der mode. De kledij onzer voorouders in de zeventiende eeuw*, Amsterdam 1950, pp. 206, 211, en F.L. Diekerhoff, *Het marine-uniform tot 1809*, 's-Gravenhage 1969. Het Historisch Museum te Rotterdam bezit een ongesigneerd olieverfschilderij (brunaille) met exact hetzelfde portret van Aert van Nes (inv.nr. HM 63079, 47 x 43,5 cm). Mogelijk is het een modello voor het grote portret, meer waarschijnlijk lijkt echter dat het een voor de familie of algemene verkoop bestemde kopie is; vergelijk R.B. Prud'homme van Reine, 'De zeventiende-eeuwse zeeheldenportrettenreeks van Abraham Westervelt', in: *Bulletin van het Rijksmuseum* 41 (1993), pp. 3–15.
- ¹⁷ Van Thiel, *op. cit.* (noot 1), p. 269, inv.nr. A 832; De Gelder, *op. cit.* (noot 14), p. 95 en p. 169 (nr. 102).
- ¹⁸ De Gelder, *op. cit.* (noot 14), pp. 94–95.
- ¹⁹ E. de Jongh, *Portretten van echt en trouw. Huwelijk en gezin in de Nederlandse kunst van de zeventiende eeuw*, Zwolle 1986, p. 15.
- ²⁰ S.S. Dickey, 'Bartholomeus van der Helst and Admiral Cortenaer: Realism and idealism in Dutch heroic portraiture', in: H. Blasse-Hege-man e.a. (ed.), 'Nederlandse portretten. Bijdragen over de portretkunst uit de zeventiende en achttiende eeuw', *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* VIII (1989), pp. 227–245, met name pp. 242–243 (noot 34).
- ²¹ G. Fiocco, 'Tintoretto's Sebastiano Veniero', *The Burlington Magazine*, LXI (1932), pp. 196–201. Correcties hierop in F.M. Kelley, 'Tintoretto's Sebastiano Veniero', *The Burlington Magazine*, LXII (1933), pp. 36 en 41; P. Rossi, 'Ritratto di Sebastiano Venier con un paggio', in: *Jacopo Tintoretto. Ritratti*, Milaan 1994, pp. 142–143.
- ²² E. Larsen, *The paintings of Anthony van Dyck*, Freren 1988, dl. I, p. 493, dl. II, p. 326 (nr. 830); O. Millar, *Van Dyck in England*, London 1982, pp. 56–58 (nr. 16); R. Wendorf, *The elements of*
- pp. 56–58 (nr. 16); R. Wendorf, *The elements of life. Biography and portrait-painting in Stuart and Georgian England*, Oxford 1991 (2e druk), pp. 101–103. Vergelijk ook Fleischer, *op. cit.* (noot 8), pp. 33–34, waar deze de invloed van de stijl van Van Dyck op portretten door Ludolf de Jongh, waaronder die van Jan van Nes en Aletta van Ravensberg, bespreekt.
- ²³ Scheltema, *op. cit.* (noot 5), p. 445; Z.N., 'Het huis van Aert van Nes', *Rotterdamsch Jaarboekje* 5 (1896), pp. 158–160.
- ²⁴ Scheltema, *op. cit.* (noot 5), pp. 445–446.
- ²⁵ Jan jr. komt niet voor in de (onvolledige) Rotterdamse doopregisters, maar zijn geboortjaar kan worden afgeleid uit het feit zijn voogden de verhuur van een van de huizen uit het bezit van zijn overleden vader regelen tot 1686, wanneer hij vijfentwintig jaar oud en dus daarmee meerderjarig zal zijn. Zie: Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 1254, fol. 4, d.d. 14-1-1681.
- ²⁶ R.E.O. Ekkart, 'Rotterdamse portrettisten in de zeventiende eeuw', in: N. Schadee (ed.), *op. cit.* (noot 8), pp. 55–64, met name p. 61; A. Bredius, *Kunstlerinventare; Urkunden zur Geschichte der holländischen Kunst des XVI-ten, XVII-ten und XVIII-ten Jahrhunderts*, 's-Gravenhage 1915–1922, dl. XI, pp. 1617–1628 en dl. XIII, pp. 254–255.
- ²⁷ Aan de schilderijlijsten van de drie portretten valt helaas niets meer af te lezen, daar zij uit later tijd dateren.
- ²⁸ Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 952, fol. 803–853, met name fol. 805v–806.
- ²⁹ Ibidem, met name fol. 852v, en inv.nr. 953, fol. 373–396 (rekening betreffende de boedel van Jan van Nes sr., d.d. 24-4-1682), met name fol. 375v. De doop van Elisabeth van Nes is vermeld in de Remonstrantse Doopregisters bij het Gemeentearchief Rotterdam. De voogdij had Jan van Nes geregeld in zijn testamenten d.d. 27-3, 16-10 en 20-12-1678: Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 1098, respectievelijk fol. 209, 214 en 360.
- ³⁰ Scheltema, *op. cit.* (noot 5), p. 458; H. de Jager, 'Van de Pavort, Van Breugel', *De Navorscher* 30 (1880), pp. 254–255; H. de Jager, 'V.d. Pavort', *De Navorscher* 32 (1882), p. 248; H. de Jager, 'Bijdragen tot de geschiedenis van het vaderlandsche schoolwezen (1651-1700)', *De Navorscher* 48 (1898), pp. 458–484, met name pp. 462–463; W. de Vries, 'Stamreeksen Van den Pavordt', III en IV, *De Nederlandsche Leeuw*

57 (1939), pp. 223–227. Dat de rectorswoning het huis van Van de Pavort was, blijkt uit: Gemeentearchief Brielle, Kohier van de 200e Penning 1673, 9 D 12, fol. 17 en Kohier Familiemeld 1674, 9 D 15, fol. 10.

³¹ Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 1254, fol. 4 en 30, d.d. 14-1 en 28-4-1681 (beide weeskinderen genoemd). Weeskamerarchief, inv.nr. 552, d.d. 23-6-1681 (hier wordt nog maar van één weeskind gesproken). Vergelijk ook Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 54, fol. 57–58, d.d. 18-7-1681, fol. 62–63, d.d. 1-8-1681, fol. 137, d.d. 7-4-1682, fol. 178, d.d. 3-10-1682 (in al deze akten wordt alleen Elisabeth van Nes nog genoemd).

³² Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 976, fol. 275–277. Het schilderij door Simon de Vlieger heeft Aert van Nes geërfd van zijn moeder Anna Cornelisdr. de Begijn, want het komt voor in haar boedelinventaris d.d. 14-5-1668, Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 525, fol. 85 (nieuwe nrs. 127–133). Het penschilderij van de slag in de Sont in 1658 door Willem van de Velde de Oude zou het exemplaar kunnen zijn dat nu in het Maritime Museum te Greenwich hangt, want Aert van Nes' schip het 'Wapen van Rotterdam' staat daar prominent op afgebeeld. Zie: M.S. Robinson, *The paintings of the Willem van de Veldes*, London 1990, dl. 1 pp. 21–30, met name pp. 24–25.

³³ Scheltema, *op. cit.* (noot 5), pp. 459–464; Moes en Van Biema, *op. cit.* (noot 2), pp. 175–176.

³⁴ Gemeentearchief Rotterdam, Oud-Notarieel Archief, inv.nr. 2235, akte 10. In de tweede helft van de achttiende eeuw werden tekeningen van de portretten van Jan van Nes en Aletta van Ravensberg gemaakt door de Rotterdamse kunstenaar Jan Stolker (1724–1785). Het portret van Van Nes werd bovendien nagetekend door de Rotterdammer G. van Nijmegen (1735–1808) en door H.A. Klinkhamer (1810–1872), opzichter in het Rijksmuseum (informatie Iconographisch Bureau te 's-Gravenhage).

³⁵ Wiersum, *op. cit.* (noot 4), 231–233.

³⁶ Geciteerd in Moes en Van Biema, *op. cit.* (noot 2), pp. 33–34.

³⁷ Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief Nassause Domeinraad, inv.nr. 9192-1. De afgebeelde straf komt overeen met de beschrijving van de kielhaling in oude bronnen, zie bijvoorbeeld: C.H.F. Simons, *Marine Justitie*, Assen 1974, pp. 190–192 (passage uit C. de

Jong, *Derde reize naar de Middellandsche Zee, gedaan in de jaren 1786, 1787 en 1788*, Haarlem 1810, pp. 76–82).

³⁸ Moes en Van Biema, *op. cit.* (noot 2), p. 48 (nr. 28).

³⁹ Van Thiel, *op. cit.* (noot 1), p. 574, inv.nr. A 449.

⁴⁰ De vader van Lieve Verschuier was beeldsnijder en leverde beeldhouwwerk voor jachten. Zie: G.C.E. Crone, *Onze schepen in de Gouden Eeuw*, Amsterdam 1943, p. 120; L.J. Bol, *Die holländische Marinemalerei des 17. Jahrhunderts*, Braunschweig 1973, pp. 273–275.

⁴¹ Simons, *op. cit.* (noot 36), pp. 20–23.

⁴² (A. of W. Vroesen), *Waaragtig verhaal van de muiterij binnen de stad Rotterdam, ter goeder trouw beschreeven door iemand die van gemelde muiterij kennis gehad heeft*, [z.p.] 1785, pp. 139–142; C. te Lintum, *Rotterdam in den loop der eeuwen*, Rotterdam 1906, dl. 1, pp. 225–229; C. Hazewinkel, *Geschiedenis van Rotterdam*, Amsterdam 1940, dl. 1, pp. 240–244; J. Melles, *Ministers aan de Maas. Geschiedenis van de Rotterdamse pensionarissen met een inleiding over het stedelijk pensionariaat 1508–1795*, Rotterdam/'s-Gravenhage 1962, pp. 131–134; M. Fleurke, 'Johan Kievit', in: P. Grimm (ed.), *Heeren in zaken. De Kamer Rotterdam van de Verenigde Oostindische Compagnie*, Zutphen 1994, pp. 77–81.

⁴³ Moes en Van Biema, *op. cit.* (noot 2), p. 34.

⁴⁴ Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief Nassause Domeinraad, inv.nr. 9192-1.

⁴⁵ Moes en Van Biema, *op. cit.* (noot 2), pp. 206–210. C. Bendorp maakte in 1805 een gravure naar het portret van Aert van Nes; zie: Muller, *op. cit.* (noot 9), p. 183, nr. 3827.

⁴⁶ Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Archief Gogel, inv.nr. 2. Het portret van Aert van Nes is in het handschrift opgenomen als nr. 20.